

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-198-113-116

КИРИЧЕНКО Римма Вікторівна –

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2020-9157>
e-mail: kirichenkorv11@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах реформування вищої освіти в Україні важливе місце повинно надаватися підготовці нової генерації науково-педагогічних кадрів, які здатні оволодіти високим рівнем комунікативної компетентності та комунікативної культури, яка визначає наявність у фахівців умінь, навичок, особистісних якостей, які дають можливість конструктивно спілкуватися, досягати цілей у міжособистісній взаємодії із людьми, забезпечувати успіх у професійній діяльності, створювати нову систему продуктивних взаємин у педагогічному колективі, прагнути до самореалізації та самовдосконалення. Комунікативна культура є провідною сутнісною характеристикою сучасного фахівця, одним із значущих показників рівня фахової підготовки.

Пояснити потребу в підготовці особистості з високим рівнем комунікативної культури у закладах вищої освіти можна багатьма причинами: низький рівень загальної культури в суспільстві; недостатній рівень комунікативної компетентності педагога в умовах професійної діяльності, що не сприяє оптимізації навчального та виховного процесу; недосконалість практика та методика формування комунікативної культури у вищій школі. З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що проблема розвитку комунікативної культури студентів закладів вищої освіти є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування культури спілкування та розвитку комунікативної культури майбутніх педагогів – актуальні та є предметом дослідження багатьох вчених. Так, В. Кан-Калик, Л. Мітіна, І. Риданова, Л. Савенкова, І. Тимченко, А. Капська розглядають комунікативну культуру як характеристику професійної культури педагога; Н. Анікієва, П. Лепін, Є. Мішина – як системну складову освітнього процесу педагогічного вищого навчального закладу; Є. Гришин та І. Журавльов трактують комунікативну культуру як невіддільну частину етики педагога. Комунікативну культуру як складник професійної компетенції студентів досліджували В. Сухомлинський, К. Гірц, М. Коул, Дж. Брунер, К. Нельсон. Професійно-педагогічну комунікацію як феномен педагогічної діяльності досліджували Н. Волкова, О. Гойхман, С. Мусатов. Розкриттю аспектів комунікативних умінь присвячено багато наукових доробків, зокрема таких дослідників, як К. Гірц, М. Коул, Дж. Брунер, К. Нельсон.

Сучасний етап розвитку суспільства висуває вимоги до підготовки фахівців у системі вищої освіти, орієнтовані на формування продуктивної педагогічної діяльності, творчої спрямованості особистості, на розвиток духовно-моральної культури, де найважливішою складовою визначена комунікативна культура.

Мета дослідження визначення та теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку комунікативної культури майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна культура педагога – це частина його професійно-педагогічних умінь з організації оптимальної взаємодії, досвіду творчого спілкування в співпраці з вихованцями і певних емоційно-ціннісних відносин до об'єктів педагогічної діяльності.

О. Ворон вважає, що комунікативна культура педагога передбачає оволодіння комунікативними вміннями, розвиток комунікативних здібностей та комунікативних якостей особистості. До комунікативних умінь вона відносить: вміння налагоджувати емоційний контакт, підтримувати ініціативу у спілкуванні; вміння керувати своїми емоціями; спостережливість і переключення уваги; соціальна перцепція (розуміння психологічного стану слухача за зовнішніми ознаками); самопрезентація (вміння «подати себе» учням чи студентам); мовленнєва комунікація (вербальні і невербальні вміння) [1]. Комунікативні здібності О. Ворон розглядає як «здібності до спілкування, вміння знаходити правильний підхід до учнів (студентів), встановлювати з ними педагогічно доцільні стосунки, наявність педагогічного такту» [1]. Дослідниця О. Ворон вважає, що «підґрунтям формування комунікативної культури педагога є комунікативні якості особистості, які об'єднують індивідуальні особливості мовлення викладача та його особистісні якості. Основою комунікативної культури педагога є товариськість – стійке прагнення до контактів із людьми, вміння швидко налагоджувати контакти. Наявність у педагога товариськості є показником досить високого комунікативного потенціалу. На думку дослідниці О. Ворон високий рівень комунікативної культури визначається наявністю у суб'єкта спілкування ряду особистісних якостей: емпатія – вміння сприймати почуття співрозмовника, емоційний стан іншої людини; доброзичливість – пошана, симпатія, вміння розуміти інших людей; автентичність – здатність

бути самим собою під час спілкування з іншими людьми; ініціативність – вміння встановлювати контакти з іншими людьми, готовність вирішувати справи в ситуації, що вимагає активного втручання; чутливість – вміння виражати свої відчуття і готовність приймати емоційну експресію з боку інших [1].

О. Грейліх зазначає, що «комунікативна культура викладача містить у собі поряд із рядом психічних властивостей визначені особливості мислення: відкритість, гнучкість, нестандартність асоціативного ряду, розвиненість внутрішнього плану дій. Ці властивості мислення визначають вміння бачити і ставити проблеми, що, край важливо для розвитку творчого підходу педагога до комунікативних процесів і до своєї фахової діяльності в цілому. Найважливішим компонентом комунікативної культури викладача є вільне володіння мовою. Воно припускає: наявність великого запасу слів, образність, точне сприйняття усного слова і точну передачу ідей співрозмовника своїми словами. Комунікативна культура припускає сформованість у педагога визначених соціальних установок. Необхідно, щоб викладач ставився до колег, до співрозмовників, не тільки як до засобу рішення професійних завдань або досягнення власного добробуту, але і бачив в інших партнерах по взаємодії, співбесідника і поважав його гідність» [2].

Формування комунікативної культури майбутніх педагогів позитивно впливає на їхнє професійне становлення, розвиток взаємовідносин із колегами та учнями, вдосконалення власної діяльності, творчу самореалізацію. Вважаємо, особливу увагу треба приділити розвитку таких компетенцій майбутніх педагогів: входити та розуміти внутрішній світ людини, яка навчається, дорослішає та особистісно відгукуватись; самому бути особистістю, створювати відкриті, емоційно насичені, нерольові взаємовідносини з учнями; виявляти інтереси учнів, слідувати цим інтересам; всіляко сприяти збереженню зацікавленості, допитливості, живому інтересу до самих себе та світу у учнів; допомагати кожному з них бути цілісною особистістю.

При виборі методів формування і становлення комунікативної компетентності перш з все повинно бути враховано цілі навчання, зміст матеріалу, що вивчається, професійна мотивація студентів, необхідність розвитку комунікативних навичок. До таких методів можна віднести: розбір проблемних доповідей з активним обговоренням студентами, тестування, анкетування, ділові ігри, бесіди.

Розвиток комунікативної культури студентів в процесі навчання забезпечується рядом умов, які можна поділити на дві групи: зовнішні (педагогічні) і внутрішні (психологічні).

Педагогічні умови Ю. Бабанським визначаються як обставина, за якої компоненти навчального процесу представлені в найкращій взаємодії і яка дає можливість педагогу продуктивно працювати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно

працювати. В. Муравйов під педагогічними умовами розуміє вимоги і рекомендації до організації педагогічної діяльності відповідно до загальних принципів педагогічного процесу. Я. Жакупова вважає, що педагогічні умови представляють собою комплекс взаємопов'язаних засобів навчального процесу, що сприяє максимальній реалізації діючих суб'єктів навчання в засвоєнні умінь, які відображають якість особистості, що формується і забезпечуючи перехід учнів на високий рівень їх професійної діяльності. В дослідженнях, присвячених розвитку комунікативної культури студентів, значну увагу приділяють педагогічним умовам, що сприяють реалізації комунікативного потенціалу навчального простору. В. Сморгачова серед таких умов виділяє організацію творчої, діалогової взаємодії між суб'єктами навчального процесу; гуманістичну і творчу спрямованість навчального середовища, стимулюючу комунікативні потреби студента, формуючу його комунікативний досвід; включення студентів у різноманітні види педагогічної практики і навчально-дослідницької роботи (участь в студентській науковій спільноті, конкурсах, олімпіадах, творчих заходах, зустрічах з випускниками тощо), активізацію студентів як активних суб'єктів різноманітних структур навчального середовища [6].

К. Роджерс виділив п'ять умов, при яких навчання стає значущим для студентів: 1) коли учень сприймає себе як людину, яка знаходиться перед серйозною і важливою проблемою; 2) коли педагог в стосунках з учнями виступає як конгруентна особистість, здатна бути такою, якою вона є; 3) коли педагог відчуває безумовно позитивне ставлення до учня; 4) коли у педагога спостерігається тонке проникнення у внутрішній світ учня; 5) коли учень в певній мірі розуміє конгруентність, прийняття і емпатію педагога [5].

Сюди можна додати використання проблемних лекцій, аналіз і рішення конкретних педагогічних ситуацій, що вимагають високого рівня комунікативної культури, індивідуальні і колективні форми роботи студентів; рівноправну позицію викладача і студентів. Перераховані умови розвивають в студентів вміння встановлювати контакти із партнерами, вміння створювати ситуацію співробітництва і спілкування з людьми, застосування адекватних прийомів та способів взаємодії в діловому, емоційному спілкуванні, знаходження тем для розмов в різних випадках, рішень комунікативного завдання в тій чи іншій ситуації, комбінуючи вже відомі знання, ідеї, прийоми і т.д.

Рівень самоприйняття педагогів сприяє максимально можливого розкриття потенціалу студентів, різнобічного, гармонійного розвитку їх особистості, підвищення ефективності навчальної діяльності, а також розвитку самоприйняття студентів. Студенти з оптимально розвиненим самоприйняття властиві такі прояви, як віра в свої сили і можливості, довіру до себе і до світу,

незалежність, чесне ставлення до себе, прагнення до щирості в прояві почуттів, надання собі права бути таким, як є, щире надання права іншим мати іншу точку зору (тобто щире надання права іншим бути самими собою). Переважаючими емоціями в такій групі є доброзичливість, захищеність, мобільність, креативність, оптимізм, ініціативність, працездатність, свобода «Я». Перераховані емоційні прояви становлять психологічну атмосферу групи, яка, в свою чергу, визначає формування сприятливого психологічного мікроклімату групи. Така обстановка в групі сприяє і кращому засвоєнню навчального матеріалу, повноцінному розвитку кожної окремо взятої особистості, формування нових і прояву потенційних можливостей особистості. Отже, створення сприятливого психологічного клімату в групі студентів є важливим компонентом педагогічної роботи.

На ряду з зовнішніми (педагогічними) умовами, існують і не менш значущі, внутрішні (психологічні) умови розвитку комунікативної культури студентів. Психологічні умови трактуються дослідниками (І. Вишняков, В. Мухіна, Н. Щербакова та ін.) як психологічні характеристики людини, що володіє здатністю до сприйняття соціальних впливів щодо формування якостей в даному індивіді і до прояву індивідуальних особливостей у власній активності.

У складі комунікативної культури М. Лук'янова, С. Курганов і інші дослідники виділяють рефлексивність педагога. У структуру рефлексії, як пише А. Мудрик, входить усвідомлення суб'єктом того, як оцінюють, відносяться до нього інші. Педагогічна рефлексія дає можливість педагогу подивитися на свою працю з позиції іншої людини, виробити відповідне ставлення до своєї професії. Вона визначає ставлення педагога до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Адекватність рефлексії педагога впливає на регуляцію взаємин з учнями та стиль педагогічної діяльності.

Когнітивна гнучкість педагога дозволяє долати труднощі перебудови сприйняття і уявлень в ситуаціях, що змінюються взаємодії з учнями. Афективна гнучкість допомагає змінювати емоційне сприйняття і емоційний відгук на мінливі об'єкти емоцій. Мотиваційна гнучкість педагога проявляється у швидкій перебудові системи мотивів в обставинах, що вимагають зміни характеру поведінки.

Ефективність розв'язання комунікативних задач залежить від високого рівня комунікативної компетентності педагога, яку можна визначити як складову педагогічної майстерності, що включає розвинуту емпатійність, достатній рівень рефлексії; наявність особистісно-діалогічного стилю спілкування; вміння слухати і чути співрозмовників; індивідуальну привабливість, здатність переконувати, навіювати, надихати, приваблювати до себе та ефективно взаємодіяти. Окремо слід наголосити на педагогічному такті вчителя, який можна визначити як вміння дотримуватись педагогом почуття міри у спілкуванні, вміння обрати правильний підхід до

учнів. Це і поважне ставлення до учнів, і вміння керувати своєю поведінкою згідно з нормами педагогічної етики. Тактичний учитель здатний побудувати теплі емоційно забарвлені відносини з учнями. Він уміє за допомогою гумору розрядити обстановку, щоб уникнути конфлікту. На думку І.Зязюна, педагогічний такт – це частина педагогічної майстерності, компонент духовної культури вчителя. Саме педагогічний такт, як зазначає вчений, впливає на формування індивідуального стилю взаємодії педагога з дітьми [3].

Важливо і те, що, розвиваючи комунікативну культуру студентів, перш за все, необхідно забезпечити мотиваційно-ціннісне ставлення студентів до спілкування і комунікативної культури, зокрема, сформувати систему знань про сутність комунікативної культури, і тільки потім займатися реалізацією моделей розвитку комунікативної культури.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. В даний час існує суперечність між актуальністю дослідження розвитку комунікативної культури студента і ступенем вивченості даної проблеми. Система вищої освіти зацікавлена в розробці і реалізації проектів, що сприяють вдосконаленню комунікативної складової особистості майбутніх педагогів. Розвиток комунікативної культури студентів закладів вищої освіти – це безперервний процес створення психолого-педагогічних умов, що сприяють підвищенню рівня сформованості комунікативної культури учнів. Перспективами подальших розробок є розвиток комунікативної культури майбутніх педагогів у процесі практичної підготовки; формування індивідуального стилю комунікативної діяльності педагогів в процесі професійної підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ворон О. Комунікативна культура як основа професійної діяльності педагогічних працівників. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 2. С. 30 – 35.
2. Грейліх О. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 9. С. 38–42.
3. Педагогічна майстерність: підручник / Зязюн І.А. та ін. ; за ред. І.А.Зязюна. [3-тє вид., допов. і переробл.]. К. : СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.
4. Реан А.О. Психология человека от рождения до смерти. СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. 656 с.
5. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М. : Прогресс-Универс, 1994. 478 с.
6. Сморгочова В.П. Формирование коммуникативной культуры социального педагога в системе профессиональной подготовки в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 2007. 47 с.

REFERENCES

1. Voron, O. (2013). *Komunikatyvna kultura yak osnova profesiinoi diialnosti pedahohichnykh pratsivnykiv* [Communicative culture as a basis of professional activity of pedagogical workers]. Rivne.

2. Hreilikh, O. (2012). *Komunikatyvna kultura yak komponent pedahohichnoi kultury vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu* [Communicative culture as a component of pedagogical culture of a teacher of higher education]. Kyiv.

3. Ziaziun, I.A. etc. (2008) *Pedahohichna maisternist: pidruchnyk* [Pedagogical skills]. Kyiv.

4. Rean, A.O. (2002). *Psikhologiya cheloveka ot rozhdeniya do smerti* [Human psychology from birth to death]. Sankt-Peterburh.

5. Rodzhers, K. (1994). *Vzglyad na psikhoterapiyu. Stanovlenie cheloveka* [A look at psychotherapy. Becoming a person]. Moskva.

6. Smorchkova, V.P. (2007). *Formirovanie kommunikativnoj kul'tury` soczial'nogo pedagoga v sisteme professional'noj podgotovki v vuze* [Formation of communicative culture of a social pedagogue in the system of professional training in higher education]. Moskva.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КИРИЧЕНКО Римма Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну Київського національного університету технологій та дизайну.

Наукові інтереси: теорія та практика професійної підготовки майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KYRYCHENKO Rymma Viktorivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Professional Education in Technologies and Design of Kyiv National University Technologies and Design.

Circle of scientific interests: theory and practice of professional training of future eachers.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021 р.

УДК 37.091.12-051:005.963-051:62/64

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-198-116-121

КІТОВА Ольга Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук, доцент;

доцент кафедри природничо-математичних дисциплін та методики їх викладання
Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-8946-8763>

e-mail: kitova@ippo.dn.ua

СТЕШЕНКО Володимир Васильович –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри теорії і практики технологічної і професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-8183-3957>

e-mail: steshenko.volodymyr@gmail.com

ЧЕРНИШОВ Сергій Олександрович –

аспірант кафедри теорії і практики технологічної і професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-5284-7033>

e-mail: en841604@gmail.com

СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ І ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ ВЧИТЕЛЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Метою освіти, як відомо, є всебічний розвиток людини як особистості, формування цінностей і необхідних для її успішної самореалізації компетентностей. Отже, компетентностний підхід, при якому навчання не зведено до знаннєвого компонента, а спрямовано на формування життєвих навичок і соціального досвіду, визнано пріоритетним в сучасній освіті.

Професійним стандартом метою діяльності вчителя закладу загальної середньої освіти визначено організацію навчання та виховання учнів, спрямованого на формування в них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання [5]. В документі зазначено, що процеси навчання, виховання і розвитку учнів є наскрізними, їх цілісність забезпечується наявністю у вчителя загальних й професійних компетентностей,

необхідних для виконання всіх трудових функцій. Таким чином, проблема визначення педагогічних компетентностей вчителя взагалі, й вчителя трудового навчання і технологій зокрема, та шляхів їх формування вимагає спеціального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тлумачення поняття компетентності, сутність та особливості реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі української школи, складові моделі компетентного педагога висвітлено в ряді робіт І. Підласого.

Загальні питання проблеми формування компетентностного потенціалу майбутнього вчителя трудового навчання і технологій знайшли відображення в роботах О. Коберника, В. Курок, О. Авраменка, В. Стешенка, В. Сидоренка, А. Малихіна, С. Ткачука, М. Корця, А. Цини та ін. В працях О Авраменка, О. Федоренко, С. Яшанова та ін. розкрито обґрунтування окремих компетентностей вчителя трудового навчання і